

Zmiany w tożsamości grupowej nastolatków między rokiem 1995 a 2020

mgr Przemysław Czarkowski

Słowa kluczowe

tożsamość, nastolatki, tożsamość osobowa

Kontakt

Przemysław Czarkowski
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie
ORCID ID: 0000-0002-2270-7619
przemekczarkowski@gmail.com

Abstrakt

Autor w artykule omawia przemiany tożsamości grupowej nastolatków na przestrzeni ostatnich 25 lat. W celu przeprowadzenia analizy zmian posłużono się kwestionariuszem tożsamości Ewy Zamojskiej. W związku ze zmianami polityczno-społecznymi dokonano modyfikacji kwestionariusza.

1. Tożsamość w wymiarze osobowym

Współcześnie, w perspektywie pedagogiki humanistycznej, problem tożsamości osoby lub tożsamości osobowej jest kluczowy. Istota tożsamości osobowej odnosi się do pojęcia człowieka jako osoby. To ona ma być podmiotem rozumnym i sprawczym, w jego fizycznym, psychicznym i transcendentalnym wymiarze. Jest on jednolity i ciągły, mimo swojej zmienności, a jednocześnie odrębny od otaczającego go świata. Dlatego elementy takie jak:

- samoświadomość,
- świadomość kontynuacji i pozostawania sobą w zmieniających się warunkach życia,
- świadomość uczestnictwa podmiotu w grupach społecznych,
- koncepcja siebie, zdolność do porównań interpersonalnych i grupowych,

mogą z pewnością służyć jako wskaźniki rozwoju i wspierać zrozumienie istoty tożsamości. Nie wyczerpują one jednak tego pojęcia. Tożsamość osobowa jest jednocześnie podmiotowa. Wynika to z jej rozumności, substancjalności i samodzielności. Kształtuje się dzięki charakterystycznej dla człowieka potrzebie szukania i kreowania sensu życia. Jest to wizja własnej osoby jako samej siebie albo trwałe przekonanie o tym, kim jest i kim nie jest.

Unikatowość, podmiotowość i godność osoby są elementami tożsamości osobowej człowieka. Zawsze kształtują się w określonej grupie i wobec określonej grupy. Dzieje się to pod wpływem relacji i konkretnej struktury. To grupa dostarcza osobie specyficznych kategorii do opisu siebie samej. W związku z tym tożsamość osobowa jest jednocześnie kreacją, ale i odpowiedzią na pytanie dotyczące danych związków z płcią, wiekiem, rodziną, językiem, religią, wyznaniem, narodowością, wykształceniem, pracą, pozycją socjalno-ekonomiczną, poglądami itd. (Lalak, Pilch, 1999, s. 309-310).

Tożsamość może przyjmować zróżnicowany obraz. Zależy on od relacji do osoby (wewnętrznej) i relacji do grupy (zewnętrznej). W kontekście analizy literatury można wskazać kilka swoistych prototypów tożsamości w relacji do osoby i społeczności (grupy społecznej). Typologia ta nie jest jednak pełna z racji na ograniczoność studiów.

Tabela 1 przedstawia niektóre typy tożsamości w relacji do osoby i grupy, opisane na podstawie literatury

RELACJA WOBEC OSOBY	TYP TOŻSAMOŚCI	RELACJA WOBEC GRUPY
Człowiek znający swoją wartość i mający adekwatną samoocenę, wielorako umotywowaną i zweryfikowaną.	Tożsamość pełna zakotwiczona	Człowiek niezależny od grupy, ale znajdujący w grupie swoją rolę oraz uzupełniający się z grupą w zakresie swoich potrzeb możliwości i oczekiwań.
Człowiek znający swoją wartość i mający adekwatną samoocenę, weryfikacja ich ma charakter jednostronny.	Tożsamość definiowana	Człowiek z wyboru i przekonania zależny od grupy, pełniący w niej określoną rolę, zwykle drugorzędną, wartości grupy są dominujące.

Tabela 1 (cd.)

Człowiek w trakcie rekonstrukcji systemu wartości lub obrazu własnej osoby, cechuje go niepewność i niekonsekwencja.	Tożsamość rekonstruowana	Człowiek o luźnej lub zmiennej przynależności grupowej, mający deficyt poczucia przynależności.
Człowiek w systemie wartości, który musi ukrywać, o zaniżonej lub nieadekwatnej samoocenie, cechują go stany lękowe.	Tożsamość ograniczona	Człowiek zmuszony do uczestnictwa w grupie, której w części lub całości nie akceptuje. Przestrzega reguł, które są mu obce.
Człowiek o niskiej lub niestabilnej samoocenie i zewnętrznie ułożonej własnej systemie wartości najczęściej przejętym od wyidealizowanej innej osoby; (niestabilny system wartości).	Tożsamość lustrzana	Człowiek nadmiernie związany z pojedynczymi osobami, mający niekoniecznie uświadomione deficyty w relacjach i więziach grupowych.
Człowiek o niskiej lub niestabilnej samoocenie i zewnętrznie ułożonej we własnej wartości (resentyment), niestabilny system wartości.	Tożsamość rozproszona	Człowiek niezadowolony z funkcjonowania w grupie, jednak przypisujący to własnym niekompetencjom lub cechom. Niekiedy uczestnictwo w grupie nie jest w pełni dobrowolne.

Opracowanie własne na podstawie: Brzezińska A. (2000), Psychologia wychowania, w: Psychologia podręcznik akademicki Tom 3 GWP Gdańska; Pals J.L. (1999) Identity consolidation in adulthood: relations with ego-resiliency, the context of marriage and personality change, "Journal of Personality" (67)/1999 s.295-329,

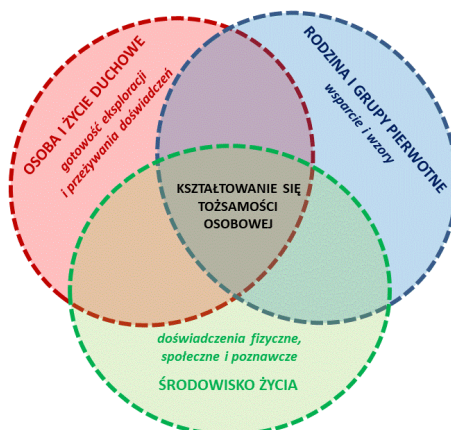
Obok typów tożsamości, które służą rozwojowi i budowaniu szczęścia człowieka, są i takie, które są efektem deformacji wywołanej niekorzystnymi czynnikami rozwojowymi. W sposób szczególnie do negatywnych efektów w obszarze kształtowania się tożsamości mogą być anomie, w tym te związane z gwałtowną transformacją społeczną i technologiczną. Taka anomia jest obserwowana w naszych czasach (Galas 2003; 2015ab). Człowiek, będąc architektem

swojej tożsamości, może ją również doskonalić i modernizować w toku doświadczeń życiowych i działań samowychowawczych czy samorealizacji (autokreacyjnych).

2. Kształtowanie się tożsamości w okresie dorastania

Formowanie tożsamości odbywa się pod wpływem czynników wewnętrznych (osoby, systemu wartości) i grupy pierwotnej. W szczególności jest to rodzina i jej kultura. Później w coraz większym stopniu są to czynniki środowiska, np. szkoły, grupy rówieśnicze i ich wzory kulturowe, normy moralne, struktury i role społeczne. Proces kształtowania tożsamości jest nieustającym procesem, wymagającym stałego zaangażowania osoby (Burdzik, 2013, s. 63). Tożsamość powstaje w konfrontacji wartości, poglądów, ocen, postaw itp. „*Miejscem narodzin tożsamości jest pole bitwy?*” (Bauman, 2007, s. 73). Polem walki jest życie człowieka. W świetle teorii zbudowanych na różnych podstawach światopoglądowych i zróżnicowanych paradygmatach badawczych kluczowy dla kształtowania się tożsamości osobowej jest okres dorastania między 10 a 20 rokiem życia. W tym okresie w życiu człowieka znaczące miejsce zajmują wszystkie trzy elementy istotne dla budowy tożsamości.

Rysunek 1 przedstawia kształtowanie się tożsamości osobowej w relacji do osoby, rodziny i środowiska.

Źródło: opracowanie własne na podstawie literatury.

Przenikanie i konfrontowanie się tych trzech sfer życia dorastającego człowieka jest kluczowym mechanizmem przywołującym i formującym budowanie przez nastoletniego człowieka podstaw własnej tożsamości osobowej. Wymaga zaangażowania i wysiłku w obszarze emocji oraz poznania. Często jest on nie doceniany a nawet deprecjonowany przez otoczenie młodej osoby. Zanim bowiem dorastający człowiek:

- odnajdzie siebie,
- odkryje, jaki jest i co potrafi, a czego nie ,
- odkryje, jak widzą go inni,

zmuszony jest podejmować liczne działania testujące. Chce on nabrać własnych przekonań w wymienionych kwestiach. Nastolatek będzie ryzykować i popełniać błędy. Bez nich cały ten proces jest niemożliwy (Bardziejewska, 2004).

Jest to więc też trudny czas dla osób z jego otoczenia, które obawiając się o to, czy dokonujące się zmiany idą we właściwym kierunku, często nie dają na nie przyzwolenia, nie zapewniając tym samym koniecznego wsparcia i uruchamiając nadmiar kontroli (Bardziejewska, 2019, s. 347-348).

Zmiany, które dokonują się w dorastającym człowieku, stawiają rodziców, opiekunów, nauczycieli i innych dorosłych wobec konieczności zmiany we własnym sposobie funkcjonowania. Muszą też zmienić sposób postrzegania go. Nastoletni człowiek wchodzi w okres dorastania zaniepokojony zmianami wywołanymi dojrzewaniem. Zazwyczaj szczególny wpływ na to mają zmiany biologiczne. Coś, co było dla wszystkich znane i przewidywalne, teraz staje się nowym uwarunkowanym i nieznanym. U młodego człowieka (osoby) pojawiają się zmiany i procesy fizjologiczne takie, jak miesiączka czy polucje, które trudno przyrównywać do dotychczasowych doświadczeń. Jeżeli dodatkowo młody człowiek zmiany te uzna za przychodzące nie w porę, nie takie, jakich się spodziewał, to będzie wkładał dużo wysiłku, aby nadal funkcjonować tak, jak dawniej. Jednocześnie może podjąć próby poszukiwania sposobów poradzenia sobie z lękiem i trudnościami, które zagrażają mu lub są społecznie nieakceptowalne. np. sięgnąć po narkotyki czy alkohol. Jest to okres, w którym tożsamość człowieka ma charakter rozproszony (patrz tabela). Można ją uznać za etap rozwoju. Badania wskazują, że najczęściej pojawia się on na początku okresu dorastania (Bardziejewska, 2004).

3. Badanie para longitudinalne – porównanie wyników badań

Badaniem, które przeprowadziłem, było badanie tożsamości grupowej nastolatków w perspektywie 20 lat. Umożliwiło ono obserwację zmian zachodzących w społeczeństwie. Na potrzeby badania tożsamość grupową rozumie się jako obraz sumy tożsamości osobowych badanych, natomiast tożsamość, za Kamińskim, jako „zespół wyobrażeń, uczuć, sądów, wspomnień i projekcji podmiotu, który odnosi on do siebie. W pojęciu tym mieszczą się takie składniki, jak: samoświadomość jednostki, świadomość kontynuacji i pozostawania sobą w zmieniających się warunkach życia, świadomość uczestnictwa podmiotu w grupach społecznych, koncepcja siebie, zdolność do porównań interpersonalnych i grupowych” (Kamiński, 1996, s. 77). Tożsamość osobowa natomiast odnosi się do pojęcia człowieka jako osoby. To ona ma być podmiotem rozumnym i sprawczym. Tożsamość osobowa jest podmiotowa. Wynika to z jej rozumności, samodzielności i rzeczywistości. Badania współczesne zarówno wśród młodzieży i młodych dorosłych wskazują, że status osobowej tożsamości może zmienić się w różnym wieku. Sytuacje społeczne związane z pojawiającymi się przemianami mogą mieć charakter:

- społeczny,
- ekonomiczny,
- technologiczny.

Związane z nimi anomie, mają istotny wpływ na rozciąganie go w czasie. Często prowadzą one także do wypaczania jego realizacji (Giddens 2010; Galas 2003; 2015). Formowanie tożsamości odbywa się pod wpływem czynników wewnętrznych (osoby, systemu wartości) i grupy pierwotnej. W szczególności jest to rodzina i jej kultura pedagogiczna. Później w coraz większym stopniu są to czynniki środowiska, np. szkoły, grupy rówieśnicze i ich wzory kulturowe, normy moralne, struktury i role społeczne. Proces kształtowania tożsamości jest nieustającym procesem, wymagającym stałego zaangażowania osoby (Burdzik, 2013, s. 63).

4. Metody badań – badanie porównawcze

Próba badań porównawczych

Pierwsze badanie przeprowadziła Eva Zamojska w połowie lat dziewięćdziesiątych (1994-1995), niedługo po przełomie ustrojowym, który miał miejsce w 1989 roku. Przyjęła tam założenie, że „w transformacji ustrojowej [...] zasadniczy konflikt kulturowy przebiega pomiędzy kulturą tradycyjną [...], a kulturą liberalną” (E. Zamojska 1998). Zastosowała sondaż diagnostyczny, stosując technikę ankiety audytoryjnej składającej się z trzech części, jednak tę, którą wykorzystałem, był test „Kim jestem”. W badaniu Ewy Zamojskiej: „Próba badawcza dobrana została metodą celowo-losową. Elementy celowe to: typ szkoły, lokalizacja szkoły, wiek uczniów. Badaniami ankietowymi objęto 900 uczniów w wieku osiemnastu lat z różnych typów szkół średnich (liceów ogólnokształcących, liceów zawodowych, techników) zlokalizowanych w Poznaniu oraz w trzech miastach średniej wielkości (Gniezno, Września, Szczecinek). Grupy uczniów ze szkół poznańskich i pozapoznańskich były tak samo liczne (po 450 uczniów). Zbliżoną liczbę uczniów mają także grupy z poszczególnych typów szkół (LO- 299, LZ - 301, 290). Do opracowania zakwalifikowano 891 ankiet, co stanowi 99% próby założonej” (Zamojska 1998).

Teren badań

Swoje badanie przeprowadziłem w dniach 10-11 marca 2020 r. w Warszawie. Badałem uczniów i wychowanków dwóch placówek: Szkoły Podstawowej nr 350 im. Armii Krajowej i Bursy Szkolnej nr 4 w Warszawie. Badani byli w wieku od 11 do 21 lat. Byli to uczniowie szkoły podstawowej i szkół ponadpodstawowych. Był to dość szczególny okres, było to tuż przed zamknięciem placówek, w związku z pandemią, spowodowaną przez wirusa COVID-19.

Próba badawcza

Badaniem zostało objętych 104 nastolatków. Wszystkie badania statystyczne prowadziłem z wykorzystaniem oprogramowania do statystycznej analizy danych SPSS, czasami wspomagając się R (środowisko do obliczeń statystycznych i prezentacji graficznych). Wstępne statystyki opisowe badanej grupy przedstawiłem w tabeli poniżej:

Tabela 2 przedstawia statystyki opisowe grupy badanej. Symbol „bd” oznacz „brak danych”.

Statystyki opisowe							
	N	Mini- mum	Maksi- mum	Średnia		Odchylenie standardowe	Wa- riancja
					Błąd stan- dardowy		
Wiek	104	11	21	14.96	0.207	2.113	4.465
Płeć	104	bd	bd	1.65	0.047	0.478	0.229
Liczba ro- dzeństwa	104	0	4	1.14	0.085	0.864	0.746
Który jesteś z kolei	104	1	4	1.41	0.069	0.705	0.497

Opracowanie własne

Cel i problemy badawcze

Celem badania porównawczego było uzyskanie odpowiedzi na postawiony przeze mnie problem badawczy **„Jak w aktualnej rzeczywistości kształtuje się tożsamość grupowa nastolatków?”**. Dodatkowo ciekawym elementem było uzyskanie odpowiedzi na pytanie **„Czy i jaka zmiana zaszła w tym obszarze?”** Ponieważ problemy te traktuję jako diagnostyczno-opisowe, nie postawiłem do niego szczegółowych hipotez.

Uwagi o metodzie i jej rekonstrukcji

Zastosowane narzędzia nie są w pełni tożsame. Zmienił się bowiem czas i sposób postrzegania siebie. Rozwinęła się też i upowszechniła technologia. Konieczne było zatem wprowadzenie nowych kategorii. Odmienne sposoby postrzegania tożsamości i człowieka, jako osoby z jej sprawstwem i podmiotowością, spowodował przebudowanie narzędzia.

5. Wyniki badań

Zestawienie porównawcze wyborów i kategorii przedstawiłem w tabeli:

Tabela 3 Tabela porównawcza kategorii wg Zamojskiej i kategorii w badaniu własnym.
Symbol „nb” oznacza „nie badano”

Kategoria wg Zamojskiej	Kategoria w badaniu własnym	Akceptacja u Zamojskiej	Akceptacja w badaniu własnym (zaznaczenie zdecydowanie tak)
Polakiem (Polką)	Jestem Polakiem/Polką	69%	90%
Nb	Jestem członkiem swojej rodziny	Nb	96%
Człowiekiem	Jestem człowiekiem	92%	91%
katolikiem (katoliczką)	Jestem katolikiem/katoliczką	60%	47%
Europejczykiem	Jestem Europejczykiem/Europejką	52%	84%
Nb	Jestem obywatelem/obywatelką Unii Europejskiej	Nb	86%

Tabela 3 (cd.)

Nb	Jestem Słowianinem/ Słowianką Zachodnim/ Zachodnią	Nb	23%
Obywatelem świata	Jestem światowym obywatelem/obywatelką	46%	56%
Kobietą (mężczyzną)	Jestem kobietą/ mężczyzną	57%	95%
Wielkopolanem (Wielkopolanką)	Jestem warszawiakiem/ warszawianką	33%	62%
Nb	Jestem internautą	Nb	24%
Nb	Jestem youtuberem/ youtuberką	Nb	9%
Nb	Jestem blogerem/ blogerką	Nb	1%
Nb	Jestem członkiem grupy dyskusyjnej na portalu społecznościowym	nb	22%
Nb	Jestem członkiem forum internetowego	nb	25%
Przeciwko dymiącym kominom i zabijaniu zwierząt	Jestem ekologiczny/ ekologiczna	58%	22%
Nb	Jestem graczem komputerowym	nb	49%
Nb	Jestem użytkownikiem smartfonu	nb	90%
Nb	Jestem tolerancyjna/ tolerancyjny	nb	65%
Wyzwolonym[a]	Jestem człowiekiem wyzwolonym	22%	68%
Zagubiony w świecie	Jestem zagubiony/ zagubiona w świecie	9%	10%

Tabela 3 (cd.)

Bez przyszłości	Jestem człowiekiem bez przyszłości	5%	9%
Przeciwko przemocy	Jestem przeciw przemocy	58%	48%
Za zniesieniem kary śmierci	nb	12%	Nb
Nb	Jestem za przywróceniem kary śmierci	nb	15%
Nb	Jestem kochany/kochana przez innych	nb	42%
Nb	Jestem człowiekiem kochającym	nb	54%
Manipulowany przez dorosłych	Jestem manipulowany/ manipulowana przez dorosłych	6%	6%
nb	Jestem niewolnikiem świata Internetu	nb	4%
nb	Jestem członkiem społeczności internetowej	nb	33%
nb	Jestem członkiem społeczności szkolnej	nb	86%
Pacyfistą	nb	15%	Nb
Antykomunistą	nb	12%	Nb
Bez złudzeń	nb	9%	Nb
Alternatywny[a]	nb	4%	Nb
Anarchistą	nb	3%	Nb
Pragmatykiem	nb	3%	Nb

Opracowanie własne

Tabela porównawcza zajmuje dużo miejsca, jednak koniecznym było zestawienie wszystkich kategorii.

6. Wnioski

Warto zauważyć, że poziom identyfikacji w niektórych kategoriach jest bardzo zbliżony lub identyczny, są to:

- jestem człowiekiem.
- jestem manipulowany/manipulowana przez dorosłych.

Znacznie większy stopień autoidentyfikacji wskazują określenia:

- jestem człowiekiem wyzwolonym,
- jestem Europejczykiem/Europejką,
- jestem światowym obywatelem/obywatelką,
- jestem kobietą/mężczyzną,
- jestem Polakiem/Polką.

Należy zwrócić uwagę na znaczący wzrost poczucia więzi z miejscem, w którym żyją, zarówno krajem jak i małą ojczyzną. Natomiast mniejsza jest identyfikacja z określeniami:

- jestem katolikiem/katoliczką,
- jestem ekologiczny/ekologiczna,
- jestem przeciw przemocy.

Zmniejszony poziom identyfikacji z wiarą katolicką (byciem katolikiem) można wiązać z procesem globalizacji i zwiększeniem się liczby osób różnych wyznań lub bezwyznaniowych. Trudno określić przyczyny, dla których kwestie ekologiczne tracą na znaczeniu dla młodego pokolenia. Natomiast brak wrażliwości na przemoc są z pewnością powiązane z powszechną w mediach i Internecie brutalnością i przemocą.

Bibliografia

- Bardziejewska, M. (2004), *Portrety psychologiczne człowieka. Okres dorastania: szanse rozwoju*. Remedium, 11(129), 4-5.
- Bauman Z. (2001), *Tożsamość jaka była, jest i po co?*, w: Jawłowska A. (red.), *Wokół problemów tożsamości*, Warszawa: Wydawnictwo LTW.
- Bauman Z. (2007), *Tożsamość. Rozmowy z Benedetto Vecchim*, Gdańsk, GWP.
- Brzezińska A. (2000), *Psychologia wychowania, w: Psychologia podręcznik akademicki Tom 3*, Gdańsk, GWP.
- Burdzik T. (2013), *Między indywidualizmem a zbiorowością – globalizacja a tożsamość*. Horyzonty Wychowania. 12(24), 59-73.
- Burdzik, T. (2012), *Przestrzeń jako składnik tożsamości w świecie globalizacji*. „Kultura-Historia-Globalizacja”, (11), 13–27.
- Czarkowski J. J. (2016): *Transformation and development of distance education*, w K. Bocheńska-Włostowska, A. Janus (red.), *Communication Man Media*, Warszawa-Ružomberok, Wyd. Szkoła Wyższa im. B. Jańskiego.
- Galanciak S., Maciej T. (red.) (2018), *Mistrz i uczeń w cyberprzestrzeni - Cyberprzestrzeń - Człowiek - Edukacja. Tom 3*, Kraków, Wyd. Impuls.
- Galas B. (2003), *Dzieci anomii. Kondycja moralna społeczeństwa polskiego a wychowanie*, Nowa Szkoła, 7(9), 4-7.
- Galas B. (2013), *Anomia, Lęk, Pragmatyzm vs Patriotyzm. Młoda generacja wobec zmian*, Warszawa, UKSW.
- Galas B. (2015), *W tyglu polskiej transformacji*, „Res Humana”, 5/2015, 18-22.
- Galas B. (2015b), *Společné zroženía podmiotowości w warunkach zmian*, Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne, 10(1), 154-166.
- Giddens A. (2010), *Nowoczesność i tożsamość, „Ja” i społeczeństwo w epoce później nowoczesności*, Warszawa, PWN.
- Kamiński W. (1996), *Człowiek dorosły w sytuacjach zagrożenia tożsamości*, w: Wprowadzenie do andragogiki. T. Wujek (red.) Warszawa, Instytut Technologii Eksploatacji.
- Lalak D. Pilch T. red. (1999), *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa, Wydawnictwo Zak.
- Pals J.L. (1999) *Identity consolidation in adulthood: relations with ego-resiliency, the context of marriage and personality change*, „Journal of Personality” (67)/1999.
- Zamojska E. (1998): *Kulturowa tożsamość młodzieży*. Wydawnictwo Poznań, Edytor s.c.

Changes in teenage group identity between 1995 and 2020

Keywords

identity, teenagers, personal identity

Summary

In this article, the author discusses the changes in teenagers' group identity over the past 25 years. The author used the identity questionnaire by Eva Zamojska to analyze the changes. Due to political and social changes, the questionnaire was modified.

